

PRACE NAUKOWE
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
RESEARCH PAPERS
of Wrocław University of Economics

243

Gospodarka lokalna w teorii i praktyce

Redaktorzy naukowi
Ryszard Brol
Andrzej Sztando

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2012

Recenzenci: Waldemar Budner, Piotr Bury, Janusz Kot, Danuta Stawasz

Redakcja wydawnicza: Elżbieta Kozuchowska

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com, a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2012

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-280-2

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Andrzej Sztando: Cele, priorytety i zadania w planowaniu strategicznym rozwoju lokalnego.....	13
Anna Beata Kawka: Wydatki inwestycyjne jako instrument rozwoju lokalnego gmin	27
Franciszek Adamczuk: Stymulowanie lokalnej przedsiębiorczości na obszarze pogranicza – aspekty instytucjonalne i organizacyjne	35
Marta Kusterka-Jefmańska, Bartłomiej Jefmański: Koncepcja metody oceny założeń lokalnych strategii rozwoju na przykładzie procesu konsultacji społecznych w powiecie wałbrzyskim	46
Małgorzata Rogowska: Uwarunkowania rozwoju lokalnego na przykładzie powiatu kłodzkiego	54
Hanna Adamska: Efekty rozwoju lokalnego gminy Kostomłoty po przystąpieniu do Unii Europejskiej	63
Tomasz Bąk: Wpływ emigrantów na gospodarkę lokalną w powiecie leżajskim	71
Dariusz Głuszczyk: Lokalny rynek pracy – ocena z wykorzystaniem materiałów statystycznych Banku Danych Lokalnych na przykładzie miasta na prawach powiatu Jelenia Góra	82
Andrzej Sobczyk: Ocena potencjału rozwoju lokalnego na przykładzie miasta Szczecina oraz gmin powiatu polickiego.....	94
Stanisław Korenik: Procesy i ograniczenia w rozwoju współczesnych miast ze szczególnym uwzględnieniem metropolii.....	106
Emilia Konopska-Struś: Funkcje rzemiosła w rozwoju miasta na przykładzie Wrocławia	116
Magdalena Kalisiak-Mędelka: Funkcjonowanie jednostek pomocniczych (osiedli) w Łodzi. Analiza wyników badania pilotażowego	126
Edward Wiśniewski: Zastosowanie metod taksonomicznych oraz gier kooperacyjnych w analizie zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego podregionów województwa zachodniopomorskiego.....	134
Marek Kunasz: Regionalne rozgłoszenie radiowe na rynku radiowym w Polsce	144
Ryszard Broł: Układ terytorialny powiatów – propozycje zmian	153
Katarzyna Cheba, Maja Kiba-Janiak: Wykorzystanie analizy czynnikowej do wielowymiarowej oceny jakości miejskich systemów transportowych na przykładzie miast średniej wielkości w Polsce.....	163

Joanna Cymerman, Marcelina Zapotoczna: Gmina jako kreator i beneficjent wartości nieruchomości	173
Artur Myna: Lokalna infrastruktura techniczna a rozwój budownictwa mieszkaniowego – obszar stykowy miasta i gminy podmiejskiej.....	184
Renata Sosnowska-Noworól: Problemy gospodarki odpadami budowlanymi i rozbiórkowymi na przykładzie Dolnego Śląska.....	194
Grzegorz Maśloch: Wybrane problemy realizacji inwestycji w jednostkach samorządu terytorialnego przy udziale środków pomocowych Unii Europejskiej	202
Urszula Markowska-Przybyła: Kapitał społeczny w rozwoju regionalnym i lokalnym	212
Katarzyna Przybyła, Alina Kulczyk-Dynowska: Transgraniczne parki narodowe a kapitał społeczny – na przykładzie KPN i KRNP	222
Bożena Kuchmacz: Lokalne grupy działania jako przejaw aktywności kapitału społecznego	229
Marian Oliński: Współpraca samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi na przykładzie powiatu lidzbarskiego	238
Zbigniew Przybyła, Marian Kachniarz: Instytucjonalne formy współpracy samorządów terytorialnych na przykładzie jeleniogórskiego zespołu miejskiego.....	249
Jacek Chądzyński: Obszary współpracy gmin z sektorem pozarządowym – prezentacja wybranych wyników badań pilotażowych.....	264
Justyna Danielewicz, Maciej Turała: Wpływ fragmentacji politycznej na współpracę między jednostkami samorządu terytorialnego.....	273
Zbigniew Grzymała: W poszukiwaniu modelu zarządzania jednostką samorządu terytorialnego	282
Jarosław Hermaszewski: Decyzje finansowe i inwestycyjne w zarządzaniu jednostką samorządu terytorialnego na przykładzie gminy Sława – praktyczne aspekty	296
Sławomir Kłosowski: Zmiany systemów zarządzania mieszkaniowym zasobem gmin w Polsce po roku 2000	307
Krzysztof Krukowski, Maciej Zastempowski: Wykorzystanie metody Project Cycle Management w administracji samorządowej	315
Józef Łobocki: Możliwości wykorzystania instytucji partnerstwa publiczno-prywatnego w procesie zarządzania jednostkami samorządu terytorialnego.....	323
Magdalena Mischuk: Elementy stymulacyjne w polityce podatkowej wybranych miast.....	333
Paweł Piątkowski: Dług jednostek samorządu terytorialnego w okresie kryzysowym. Kierunki rozwoju	343
Jacek Sierak: Konstrukcja wskaźników zadłużenia a ocena zdolności kredytowej jednostki samorządu terytorialnego	352

Tomasz Uryszek: Struktura dochodów gmin w Polsce a ich samodzielność dochodowa.....	362
Wiesława Cieślewicz: Rozwój specjalnych stref ekonomicznych w Polsce ...	372
Tomasz Kołakowski, Andrzej Raszkowski: Badanie efektywności pomocy publicznej udzielonej przez samorządy inwestorom zagranicznym na przykładzie WSSE „INVEST-PARK”	383
Wioleta Palewska: Funkcjonowanie Wałbrzyskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej „INVEST-PARK” w otoczeniu lokalnym – aspekt społeczny (oddziaływanie strefy na wałbrzyski rynek pracy)	398
Maciej Popławski: Wpływ Legnickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej na rozwój gospodarczy podregionu legnickiego	406
Andrzej Raszkowski: Promotion mix w strategii promocji miasta.....	417
Elżbieta Nawrocka: Działania innowacyjne podmiotów gospodarczych a problem wiedzy niedoskonałej	426
Dariusz Zawada: Walory użytkowe jako czynnik konkurencyjności miasta	439
Natalia Bartkowiak, Walenty Pocza: Przestrzenne zróżnicowanie aktywności władz lokalnych w pozyskiwaniu środków zewnętrznych na obszarach wiejskich Wielkopolski.....	453
Karol Krajewski: Znaczenie rynków rolnych w rozwoju gospodarki lokalnej i ożywieniu małych miast.....	464
Stefan Zawierucha: Badania ankietowe w procesie identyfikacji struktury funkcjonalnej gminy. Kilka uwag metodologicznych.....	473
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Dynamika rozwoju gmin wiejskich województwa mazowieckiego	484
Jarosław Uglis: Miejsce agroturystyki w dywersyfikacji gospodarki wsi	495
Mirosław Struś, Bogusław Wijatyk: Program Odnowa Wsi jako instrument aktywizacji obszarów wiejskich.....	505
Dagmara Dziewulska, Michał Gawlikowski, Paweł Łazarewicz, Natalia Sochacka: Sondażowa diagnoza jakości administracyjnej obsługi klientów w gminnych strukturach samorządowych na przykładzie Urzędu Miejskiego w Przemkowie	515

Summaries

Andrzej Sztando: Objectives, priorities and tasks in local development strategic planning	26
Anna Beata Kawka: Capital expenditures of communes as an instrument of local development	34
Franciszek Adamczuk: Stimulating of local entrepreneurship on borderland: institutional and organizational aspects	45

Marta Kusterka-Jefmańska, Bartłomiej Jefmański: The concept of the assessment method of the assumptions of local strategies development on the example of the process of social consultations in Wałbrzych county	53
Małgorzata Rogowska: Determinants of local development on the example of Kłodzko district.....	62
Hanna Adamska: Effects of local development of Kostomłoty community after joining the European Union.....	70
Tomasz Bąk: The impact of economic emigrants on the local economy in Leżajsk county.....	81
Dariusz Głuszczyk: Local labour market – an assessment using statistical data of the Local Data Bank on the example of the city and district of Jelenia Góra.....	93
Andrzej Sobczyk: Evaluation of the potential of local development on the example of Szczecin and Police district.....	105
Stanisław Korenik: Processes and barriers in the development of contemporary cities with special emphasis on metropolis.....	115
Emilia Konopska-Struś: Functions of craft in the development of the city on the example of Wrocław.....	125
Magdalena Kalisiak-Mędelska: Activity of auxiliary units in Łódź according to their bodies. Analysis of pilot survey.....	133
Edward Wiśniewski: Application of taxonomic methods and cooperation games in the analysis of employment differentiation of subregions of West Pomerania Voivodeship.....	143
Marek Kunasz: Public regional broadcasting stations on the radio market in Poland.....	152
Ryszard Broł: Network of counties – changes proposal.....	162
Katarzyna Cheba, Maja Kiba-Janiak: Use of factor analysis for multidimensional evaluation of quality of city transport systems on the example of medium-sized cities in Poland.....	172
Joanna Cymerman, Marcelina Zapotoczna: Borough as a creator and beneficiary of property value.....	183
Artur Myna: Local technical infrastructure and development of housing construction – the adjoining area of town and rural municipality.....	193
Renata Sosnowska-Noworól: The problem of construction and demolition waste management on the example of Lower Silesia.....	201
Grzegorz Maśloch: Selected problems of the implementation of an investment project in self-government units using the foreign aid budget of the European Union.....	211
Urszula Markowska-Przybyła: Social capital in regional and local development.....	221
Katarzyna Przybyła, Alina Kulczyk-Dynowska: Cross-border national parks and social capital – on the example of KPN and KRNAP.....	228

Bożena Kuchmacz: Local action groups as a manifestation of social capital activity	237
Marian Oliński: Cooperation between local government and non-governmental organizations – Lidzbark county case study	248
Zbigniew Przybyła, Marian Kachniarz: Institutional forms of cooperation of local government on the example of Jelenia Góra urban area.....	263
Jacek Chądzyński: Areas of co-operation between communities and non-governmental sector – presentation of selected results of pilot study.....	272
Justyna Danielewicz, Maciej Turała: Impact of political fragmentation on cooperation among local governments	281
Zbigniew Grzymała: In seeking the model of self-government management	295
Jarosław Hermaszewski: Financial and investment decisions in local government management based on the example of Sława administrative unit – practical aspects	306
Sławomir Kłosowski: Changes of local authorities property management systems after the year 2000	314
Krzysztof Krukowski, Maciej Zastempowski: Project cycle management method application in the local government administration	322
Józef Łobocki: The possibilities of the utilization of Public-Private Partnership Tools in the process of managing of local government units	332
Magdalena Miszczuk: Stimulating elements in tax policy of selected cities .	342
Paweł Piątkowski: Public debt of local authorities after crisis. The directions of development.....	351
Jacek Sierak: The construction of indicators of indebtedness and the assessment of the creditworthiness of self-government units	361
Tomasz Uryszek: Revenue structure of communes in Poland and their fiscal autonomy	371
Wiesława Cieślewicz: Special economic zones development in Poland.....	382
Tomasz Kołakowski, Andrzej Raszkowski: Efficiency analysis of state aid granted by local government to foreign investors located in Wałbrzych SEZ “INVEST-PARK”	397
Wioleta Palewska: Functioning of Wałbrzych Special Economic Zone “INVEST-PARK” in local environment social aspect (the effect of the zone on Wałbrzych labour market).....	405
Maciej Popławski: The influence of Legnica Special Economic Zone on the economic development of the Legnica subregion	416
Andrzej Raszkowski: Promotion mix in the strategy of town promotion.....	425
Elżbieta Nawrocka: Innovative activities of economic entities and problems of imperfect knowledge	438
Dariusz Zawada: Usable qualities as a factor of towns’ competitiveness	452
Natalia Bartkowiak, Walenty Poczta: Activity of local authorities from Wielkopolska Voivodeship in the acquisition of UE funds.....	463

Karol Krajewski: The role of agrifood markets in local market development and the revival of small towns.....	472
Stefan Zawierucha: Survey research in the process of identification of functional structure of commune. Some methodological remarks	483
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Development dynamics of rural communes in Masovian Voivodeship.....	494
Jarosław Uglis: Agritourism in rural economy diversification.....	504
Mirosław Struś, Bogusław Wijatyk: The Revival of the Village as the instrument of country areas activation.....	514
Dagmara Dziewulska, Michał Gawlikowski, Paweł Łazarewicz, Natalia Sochacka: A survey diagnosis of administrative quality of customer service in communal authorities on the example of the municipal office in Przemków	524

Mirosław Struś

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Bogusław Wijatyk

Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego

PROGRAM ODNOWA WSI JAKO INSTRUMENT AKTYWIZACJI OBSZARÓW WIEJSKICH

Streszczenie: Transformacja systemowa i związane z nią przemiany gospodarcze i społeczne uwidoczniły słabość polskich obszarów wiejskich. Pojawiła się konieczność ich restrukturyzacji, która jednak musiała uwzględniać zasady zrównoważonego rozwoju oraz odrębność i tożsamość tych obszarów. Instrumentem służącym osiągnięciu powyższego celu stała się Odnowa Wsi. W artykule skoncentrowano się na wkładzie Odnowy Wsi w aktywizację społeczno-gospodarczą obszarów wiejskich. Szczególną uwagę poświęcono programowi wdrażanemu na Dolnym Śląsku, gdyż to ten region aktualnie w najszerszym zakresie realizuje idee Odnowy Wsi w praktyce. Podkreślono skuteczność programu w aktywizacji społeczności lokalnych, a tym samym w kształtowaniu kapitału ludzkiego i społecznego. Zwrócono również uwagę na przykładanie zbyt małej wagi w realizowanych projektach do problematyki gospodarczej, koncentrując się przede wszystkim na kwestiach społecznych. W podsumowaniu stwierdzono, że program Odnowa Wsi jest ważnym elementem polityki rozwoju lokalnego i regionalnego i w przyszłości powinien być realizowany w szerszym zakresie.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, Odnowa Wsi, rozwój lokalny i regionalny, rozwój zrównoważony.

1. Wstęp

W wyniku przemian systemowych zapoczątkowanych w 1989 r. konieczne stało się dostosowanie polskich rozwiązań instytucjonalnych do wymogów gospodarki rynkowej. Reformy społeczno-gospodarcze realizowane na początku lat 90. XX wieku uwidoczniły słabość gospodarczą, społeczną i cywilizacyjną obszarów wiejskich. Dodatkowo brak spójnej polityki wobec tych obszarów utrwalił występujące tam niekorzystne zjawiska, takie jak: bezrobocie, dewastacja infrastruktury technicznej, odpływ młodych, wykształconych ludzi. W konsekwencji państwo stanęło przed problemem ponownego zagospodarowania potencjału obszarów wiejskich, co wymagało wprowadzenia adekwatnych narzędzi polityki regionalnej i gospodarczej.

Jednym z tych narzędzi stała się realizacja idei Odnowy Wsi. Odnowa Wsi jest programem rozwoju obszarów wiejskich propagowanym w Unii Europejskiej, da-

jącym szansę na dostosowanie wsi do wyzwań współczesności. Przy czym, co jest niezmiernie istotne, realizując program Odnowy Wsi, odchodzi się od klasycznej modernizacji obszarów wiejskich (na wzór miast), dążąc do ich aktywizacji z jednoczesnym zachowaniem tradycji, kultury i wartości przechowywanych na tych obszarach.

W niniejszym artykule podjęto próbę ukazania zarówno teoretycznych, jak i praktycznych możliwości aktywizacji obszarów wiejskich poprzez realizację Odnowy Wsi. Szczególną uwagę skoncentrowano na programie realizowanym na Dolnym Śląsku, gdyż w tym regionie Odnowa Wsi rozwija się najdynamiczniej i może stanowić obszar odniesienia dla innych województw.

2. Rozwój obszarów wiejskich

Obszary wiejskie w Polsce cechują się dużym zróżnicowaniem przestrzennym i funkcjonalnym, co rzutuje na ich możliwości rozwoju. Zasadniczo przeważają obszary o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, gorszych możliwościach rozwoju i trudniejszych uwarunkowaniach wzrostu gospodarczego [Heffner 2007, s. 52]. Równocześnie rozwój obszarów wiejskich powinien uwzględniać tradycję i walory środowiska naturalnego.

Obecnie podkreśla się konieczność wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich zyskała na znaczeniu w latach 90. XX wieku, gdy transformacja systemowa i towarzyszące jej przeobrażenia ujawniły na terenach wiejskich wiele negatywnych procesów społecznych i ekonomicznych. Jako odpowiedź na postępującą zapaść gospodarczą i marginalizację tych obszarów proponowano pobudzanie przedsiębiorczości i aktywności lokalnej w sferze pozarolniczej. Działania te służyły poprawie warunków życia ludności wiejskiej oraz restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych. Dodatkowo miały one skłonić mieszkańców wsi do stopniowego odchodzenia od pracy bezpośrednio w rolnictwie i do rozwoju działalności kooperującej z rolnictwem. W konsekwencji na obszarach wiejskich miała nastąpić dywersyfikacja gospodarki.

W literaturze przedmiotu wielofunkcyjność obszarów wiejskich najczęściej sprowadzana jest do rangi strategii rozwoju obszarów wiejskich. „Wielofunkcyjność obszarów wiejskich jest strategią (typem polityki) ich rozwoju, polegającą na zróżnicowaniu ekonomiki gminy, czyli oparciu jej na różnorodnych dziedzinach gospodarowania poprzez wkomponowanie w wiejską przestrzeń coraz więcej nowych funkcji pozarolniczych. Wielofunkcyjność jest przy tym przeciwieństwem dla rozwoju monofunkcyjnego, opierającego się głównie na produkcji surowców rolniczych. Pojęcie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich nie jest jednoznaczne z procesem tworzenia nowych miejsc pracy. Wielofunkcyjny rozwój to pojęcie szersze związane z rozwojem lokalnym, przedsiębiorczością, strategicznym planowaniem rozwoju, dywersyfikacją rolnictwa, rozwojem infrastruktury itd.” [Kłodziński 1995, s. 124].

W ujęciu *stricte* ekonomicznym wielofunkcyjność obszarów wiejskich rozpatrywana jest stosunkowo rzadko. Niejednokrotnie sprowadza się ją wyłącznie do problemu dywersyfikacji zatrudnienia mieszkańców wsi. Ekonomiści abstrahują przy tym od wskazywanych przez socjologów innych funkcji społecznych, niezwiązanych bezpośrednio z ekonomią, takich jak ochrona tradycyjnych wartości kultury materialnej i niematerialnej oraz ochrona krajobrazu stanowiącego rezerwuwar ciszy i spokoju [Kaleta 1998, s. 46].

Aktywizacja powyższych obszarów musi obejmować zarówno przedsięwzięcia „twarde” (np. infrastruktura drogowa, inwestycje budowlane), jak i działania „miękkie” (np. wsparcie dla organizacji pozarządowych zrzeszających miejscową społeczność). Wybór konkretnych rozwiązań powinien być adekwatny do aktualnego poziomu rozwoju obszaru. Biorąc pod uwagę stopień wielofunkcyjności obszaru wiejskiego oraz poziom i dynamikę urbanizacji, możemy wyróżnić następujące modele rozwoju obszarów wiejskich:

- ekstensywny z dominującą funkcją rolniczą,
- wychodzenia z monofunkcji rolniczej w kierunku rozwoju turystyczno-rekreacyjnych i ochrony krajobrazu,
- aktywizacji małych miast,
- przyspieszonej aktywizacji lokalnej,
- rozwoju wielokierunkowego powiązanego z lokalnymi ośrodkami wzrostu,
- restrukturyzacyjno-dywersyfikacyjny,
- przyspieszonego rozwoju wielokierunkowego,
- równoważenia rozwoju [Kutkowska, Łabędzki, Struś 2011, s. 89–95].

Odnowa Wsi jako program aktywizujący rozwój obszarów wiejskich może być wykorzystywana w każdym z powyższych modeli, jednak cel jej wdrażania nie zawsze jest identyczny. Musi on uwzględniać endo- i egzogeniczne czynniki wpływające na dany obszar wiejski. W przypadku obszarów peryferyjnych z niejednokrotnie dominującym rolnictwem działania Odnowy Wsi powinny w pierwszej kolejności aktywizować społeczność lokalną i tym samym podnosić kapitał społeczny. Natomiast na terenach położonych przy dominujących ośrodkach wzrostu należy skoncentrować się na zachowaniu tradycji, kultury i zasobów środowiska naturalnego, chroniąc obszary wiejskie przed utratą tożsamości i zaprzepaszczeniem spuścizny historycznej.

3. Odnowa Wsi

Koncepcja Odnowy Wsi jako programu aktywizacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich opartego na lokalnych zasobach i tradycjach narodziła się w Niemczech (w Nadrenii-Palatynacie) i w Dolnej Austrii w latach 70. i 80. XX wieku [Golimowska, Kutkowska 2009, s. 146–147]. Bazowała ona na fundamentalnej zasadzie mobilizowania społeczności lokalnej w procesie identyfikacji i rozwiązywania problemów lokalnego otoczenia. Niemieckie doświadczenia z Odnową Wsi miały wiele

wspólnego z potocznym rozumieniem tego terminu. Przede wszystkim chodziło o rozwój infrastruktury publicznej, takiej jak drogi, chodniki, oświetlenie, przystanki autobusowe itp. W mniejszym stopniu uwypuklano potrzeby społeczne, gdyż nie było tam takiej konieczności. Społeczeństwo skutecznie i sprawnie organizowało się przy niewielkim wsparciu władz publicznych.

W Polsce program przybrał inną postać. Kwoty przeznaczone na materialne inwestycje są dalece niewystarczające, a skala zapóźnień ogromna (np. sieć kanalizacyjna). Polska metoda rozwinęła się w kierunku ponownego tworzenia wspólnoty na wsi i wyznaczania zadań wsi we współczesnym świecie.

W Polsce Odnowa Wsi zainicjowana została w województwie opolskim przez R. Wilczyńskiego, który jednocześnie zdefiniował ją jako „proces społeczny i gospodarczy obejmujący najistotniejsze dziedziny funkcjonowania społeczności lokalnej przekształcający strukturę wsi” [Wilczyński 1999, s. 93]. Opolski program Odnowy Wsi bazował przede wszystkim na doświadczeniach niemieckich, aczkolwiek czerpał on również wzorce z innych programów, w tym z dorobku włoskiego Stowarzyszenia Cittaslow propagującego dbałość o zachowanie historycznego charakteru miejscowości, promującego naturalne produkty, dobre jedzenie, lokalną tradycję rzemieślniczą, kultywującego lokalne obrzędy i afirmującego powolne i spokojne życie [Wijatyk 2010, s. 4]. W realizowanym w województwie opolskim programie kładziono wielki nacisk na efekty materialne Odnowy Wsi i na jej mnożnikowy efekt, który rozumiano jako mnożenie publicznego wkładu finansowego przez pracę społeczną mieszkańców i ich wkład zarówno pieniężny, jak i niepieniężny, np. użyczenie placu lub maszyn.

Obecnie program Odnowy Wsi realizowany jest w województwach dolnośląskim, opolskim i wielkopolskim. W województwie śląskim został on zawieszony (realizacja w latach 2004–2010), a w województwie pomorskim zaniechany (realizacja w latach 2001–2006) [Wilczyński 2011, s. 36]. Jednocześnie województwo dolnośląskie wypracowało własną koncepcję programu. Różnica między Opolszczyzną a Dolnym Śląskiem polega na masowości ruchu opartego na fundamencie kultury. Masowość oznacza też liczną grupę pośrednich elementów wspierających Odnowę, których nasilenie i celowe zastosowanie doprowadziły do najlepszego startu programu Odnowy Wsi w Europie od początku istnienia inicjatywy [Wijatyk 2010, s. 10].

Celem nadrzędnym programu Odnowy Wsi jest szeroko rozumiana poprawa warunków życia na wsi oraz uzyskanie ekonomicznej niezależności wsi, poprzez trwałe upodmiotowienie społeczności lokalnych i stworzenie poczucia odpowiedzialności za przyszłość własnej wsi. Istotą Odnowy Wsi jest połączenie wiedzy, umiejętności i wsparcia zewnętrznego z endogenicznymi zasobami wsi i jej atutami. Podejmowane działania powinny zmierzać do restrukturyzacji społeczno-ekonomicznej wsi, przy czym nie chodzi o jej modernizację, lecz rozwój odwołujący się do lokalnego otoczenia kulturowego. Kluczem jest wizja rozwoju akceptowana przez większość

mieszkańców. Sukcesy uskrzydlały i dają motywację do dalszych działań. Sensownie wyznaczone cele i ich osiągnięcie doprowadza do stanu samodoskonalenia wsi.

Działania w tym względzie skupiają się na czterech obszarach życia, wśród których centralne miejsce zajmuje tożsamość mieszkańców, w tym również uznanie wartości dotyczących miejsca życia i kultury grupy. Wspomniane obszary życia to:

- **Byt** – rozumiany jako podstawy egzystencji, często sprowadzany do możliwości zarobkowania. Sama nazwa być może nie jest zbyt fortunna, jednak jest już zakorzeniona w metodyce;
- **Warunki materialne** – odnoszące się do otaczającej człowieka materialnej rzeczywistości, praktycznie rozumiane jako publiczna infrastruktura, np. drogi, chodniki, przystanki, skwery, ławki, itp., także rzemiosło i rękodzieło są naturalnie wpisane do służenia poprawie warunków materialnych życia;
- **Warunki niematerialne** – najczęściej postrzegane jako okoliczności socjologiczne, interpersonalne;
- **Tożsamości i wartości życia wiejskiego.**

Jak wynika z powyższego, działania w ramach Odnowy Wsi mają charakter kompleksowy (ekonomiczny, społeczny i polityczny). Podejście takie sprawia, że także oceniając skuteczność wdrażanych rozwiązań, należy mieć na uwadze zarówno efekty gospodarcze, np. ochrona miejsc pracy, możliwość dodatkowego zarobkowania, mobilizacja lokalnych zasobów, jak i społeczne oraz polityczne, do których zaliczyć należy: wzrost standardu życia, poprawa warunków edukacyjnych, zaspokojenie potrzeb kulturalnych, integracja mieszkańców, wzrost lokalnego patriotyzmu, nawiązanie współpracy z władzami samorządowymi.

Oceniając program Odnowy Wsi, pamiętać należy, że wprowadził on metody planowania strategicznego na poziomie sołectw. Doświadczenie powyższe może okazać się istotne w przypadku szerszego zastosowania strategii rozwoju sołectw.

4. Odnowa Wsi na Dolnym Śląsku

Program Odnowy Wsi funkcjonuje na Dolnym Śląsku od 2009 r. Jednak już wcześniej wspierano rozwój obszarów wiejskich, wykorzystując środki Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”, w ramach którego uruchomiono działanie „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”. W województwie dolnośląskim do końca 2007 r. w ramach powyższego działania zrealizowano 76 projektów na łączną kwotę 33,2 mln zł, z czego 59% stanowiło dofinansowanie unijne [Golimowska, Kutkowska 2009, s. 149]. Projekty z reguły dotyczyły budowy, adaptacji lub remontu obiektów publicznych (49) oraz kształtowania i zagospodarowania centrów wsi, urządzenia terenów zielonych i wypoczynkowych, zagospodarowania zbiorników i cieków wodnych (14). Przyjęcie rozwiązania, w którym inwestorem stała się gmina, przy równoczesnym oparciu się

(uzależnieniu) na funduszach unijnych, ograniczyło oddolność inicjatyw i spowolniło rozwój na obszarach wiejskich kapitału społecznego.

Idea Odnowy Wsi realizowana jest teraz na Dolnym Śląsku za pomocą dwóch podejść. Pierwsze to Regionalny Program Odnowy Wsi Dolnośląskiej, drugie podejście realizowane jest za pomocą programu Leader opartego na funkcjonujących Lokalnych Grupach Działania (LGD). W dalszej części artykułu skoncentrowano się na Programie Odnowy Wsi Dolnośląskiej jako instrumencie aktywizującym przekształcenia na obszarach wiejskich, a jednocześnie wytyczającym drogi rozwoju również dla innych województw.

Obecnie w Odnowie Dolnośląskiej Wsi bierze udział 701 sołectw ze 110 gmin, co oznacza, że co trzecie sołectwo przystąpiło do programu [Wijatyk, Czyszczoń 2011, s. 51]. Większość biorących udział w programie wsi posiada własne strategie rozwoju. Działania strategiczne na poziomie sołectw stanowią pewne *novum* w kraju, gdyż dotychczas to gminy z reguły stanowiły najniższy szczebel planowania strategicznego. Strategie pozwalają na synchronizację wysiłków władzy różnych szczebli, a to z kolei wyzwala efekt synergii. Oddolna inicjatywa mieszkańców wspomagana jest przez władze samorządowe wszystkich szczebli za pośrednictwem systemu obejmującego wsparcie: finansowe, administracyjne, edukacyjne, eksperckie i motywacyjne.

W latach 2008–2010 przeprowadzono cztery nabory wniosków w ramach Programu Odnowa Dolnośląskiej Wsi. Dofinansowaniem objęto 419 wniosków na łączną kwotę 7 651 958 zł [Wijatyk, Czyszczoń 2011, s. 53]. Szczegółowy zakres pomocy przedstawiono w tab. 1.

Tabela 1. Liczba dofinansowanych wniosków w latach 2008–2010 z uwzględnieniem zakresu pomocy

Zakres pomocy	Liczba wniosków				
	I nabór	II nabór	III nabór	IV nabór	suma
Remont, wyposażenie obiektów publicznych pełniących funkcje rekreacyjne i sportowe, społeczno-kulturalne, w szczególności świetlic i domów kultury	84	16	69	63	232
Budowa, przebudowa lub remont ścieżek rowerowych, szlaków pieszych, placów zabaw, miejsc rekreacji, służących do użytku publicznego	27	9	47	56	139
Zakup towarów służących do przedsięwzięć związanych z kultywowaniem tradycji społeczności lokalnych oraz tradycyjnych zawodów	10	16	4	4	34
Urządzenie oraz porządkowanie terenów zielonych, parków lub innych miejsc wypoczynku	8	–	–	–	8
Dostosowanie domów kultury, świetlic wiejskich, sal spotkań i tym podobnych obiektów służących społecznościom wiejskim do funkcji szkoleniowych	–	–	2	1	3
Dostosowanie domów kultury, świetlic wiejskich do celów edukacji przedszkolnej	–	–	1	–	1
Suma	129	41	123	126	419

Źródło: [Wijatyk, Czyszczoń 2011, s. 53].

Jak wynika z informacji zawartych w tab. 1, nadal dominują inwestycje w „twardą” infrastrukturę. Jest to zrozumiałe, gdy uwzględnimy skalę zapóźnień cywilizacyjnych obszarów wiejskich oraz stopień dekapitalizacji majątku przejętego przez samorząd po 1989 r. Równocześnie tego rodzaju inwestycje mają największy oddźwięk społeczny, a efekty szybko są widoczne. W konsekwencji łatwiej jest w tym przypadku wyzwolić ludzką inicjatywę. Działania związane z imponderabiliami, np. budujące tożsamość, są trudniejsze w realizacji i wymagają określonego poziomu kapitału ludzkiego i społecznego.

Warto też zauważyć, że projekty realizowane w ramach Odnowy Wsi Dolnośląskiej koncentrują się na sferze społecznej. Celem nadrzędnym jest podniesienie jakości życia. Natomiast trudno mówić wprost o działaniach nakierowanych na rozwój gospodarczy. Uznać można jedynie, że realizowane projekty, podnosząc standard życia na obszarach wiejskich, pośrednio przyczyniają się do wzrostu atrakcyjności inwestycyjnej tych obszarów. W konsekwencji mogą one skuteczniej zabiegać o nowych inwestorów i mieszkańców.

Jednocześnie koncentracja na kwestiach społecznych sprawia, że trudno jest oceniać efektywność inwestowanych środków, zwłaszcza gdy uwzględnimy, że Odnowa Wsi w polskich realiach miała przede wszystkim wyzwolić oddolną aktywność środowisk wiejskich, a w przypadku Dolnego Śląska dodatkowo zintegrować to środowisko i przyczynić się do budowy tożsamości. Sama skala zainteresowania programem na Dolnym Śląsku pozytywnie świadczy o jego celowości. Każda oddolna inicjatywa to potencjalny załazek kapitału ludzkiego i społecznego. Poza tym realizacja programu zmieniła nastawienie mieszkańców do wspólnej pracy na rzecz rozwoju wsi. Jest to istotne zwłaszcza w dzisiejszych czasach, gdy obserwujemy atomizację społeczeństwa, połączoną z silnym nastawieniem na realizację własnych potrzeb, niejednokrotnie kosztem osłabienia więzi społecznych. Wsie stają się „sypialniami” miast, a ich mieszkańcy nie czują się związani z miejscowością, w której mieszkają. Ponowne zintegrowanie ludzi i wyzwolenie wspólnej inicjatywy jest w obecnych warunkach bardzo pożądane.

Dodatkowo zaznaczyć należy, że działania w ramach Odnowy Wsi są efektywniejsze niż te realizowane za pomocą unijnych środków Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, ponieważ rezultaty osiągnięto przy znacznie mniejszych nakładach finansowych. Jak podaje B. Wijatyk, ze środków unijnych w ramach PROW 2007–2013 na „Odnowę i Rozwój Wsi” przeznaczono w województwie dolnośląskim, w przeliczeniu na mieszkańca, ok. 20 zł. Dodatkowo samorząd województwa na działania związane z tzw. Małą Odnową Wsi i Przedsięwzięcia Promujące Odnowę Wsi przeznaczył 3 zł *per capita*¹.

Trudno obecnie jednoznacznie ocenić, czy Odnowa Wsi spełniła jeszcze jeden ważny cel, jakim było osiągnięcie stanu ekonomicznej niezależności wsi. Atutem dotychczasowych działań była koncentracja na posiadanych zasobach wsi i na do-

¹ Dane zaprezentowane zostały w prezentacji podczas IV Polskiego Kongresu Odnowy Wsi.

robku minionych pokoleń. Preferowanie endogenicznych czynników rozwoju obszarów wiejskich jest słuszne i konieczne. Obszary te, niejednokrotnie usytuowane peryferyjnie w stosunku do wiodących ośrodków wzrostu, nie mogą skutecznie konkurować o inwestorów, zwłaszcza z branż wysokich technologii. Sytuacja niniejsza sprawia, że wskazane jest poświęcanie większej uwagi w realizowanych projektach działalności gospodarczej. Odnawiane domy kultury i świetlice powinny służyć także aktywizacji przedsiębiorczości lokalnej. Mogą one służyć jako „Wiejskie Inkubatory Przedsiębiorczości”, w których przedsiębiorcy mają możliwość korzystania zarówno z infrastruktury (komputery, telefon, Internet), jak i profesjonalnego doradztwa gospodarczego. Reasumując, stwierdzić można, że obecnie mamy do czynienia nie tyle z bezpośrednimi działaniami gospodarczymi, ile z tworzeniem otoczenia sprzyjającego takiej działalności w przyszłości.

Analizując znaczenie programu Odnowa Wsi na Dolnym Śląsku, nie można abstrahować od jego znaczenia marketingowego, w tym udziału w kształtowaniu wizerunku regionu. W zorganizowanym w czerwcu 2011 r. IV Polskim Kongresie Odnowy Wsi w Krzyżowej uczestniczyło ponad półtora tysiąca osób, co było jak dotąd największym tego rodzaju spotkaniem w Polsce. Wydarzenia takie, transmitowane przez media, z jednej strony wzbudzają dodatkowe zainteresowanie problematyką rozwoju obszarów wiejskich, z drugiej zaś budują wizerunek regionu jako lidera przemian na tych obszarach.

5. Podsumowanie

Rekapitulując stwierdzić należy, że polska wieś weszła w proces transformacji systemowej zapóźniona cywilizacyjnie, ze zdekapitalizowanym majątkiem, niezdolna do konkurowania. Restrukturyzacja gospodarki obnażyła słabość wsi, przejawiającą się dominującą pozycją rolnictwa, ukrytym bezrobociem, niskimi kwalifikacjami ludzi i biernością postaw. Równocześnie pojawiła się potrzeba zaoferowania skutecznego instrumentu aktywizującego obszary wiejskie. Odpowiedzią była rozwijająca się w Niemczech i Austrii idea Odnowy Wsi, która przekształcała obszary wiejskie, zachowując jednocześnie ich tożsamość i swoisty charakter.

Zapoczątkowany na Opolszczyźnie program od 2009 r. wdrażany jest z powodzeniem na Dolnym Śląsku. Doświadczenia w realizacji programu w ostatnich latach prowadzą do następujących konkluzji:

- Warunkiem sukcesu programu jest zaangażowanie się w niego zarówno lokalnych społeczności, jak i władz samorządowych szczebla lokalnego i regionalnego, które muszą oddolnie inicjatywy wspierać, ale także świadomie kreować.
- Przykład Dolnego Śląska pokazuje, że oddolna inicjatywa i zaangażowanie społeczne przynoszą wymierne korzyści przy stosunkowo niedużym (w przeliczeniu na osobę) wsparciu finansowym władz. W dłuższej perspektywie działania takie mogą być skuteczniejsze niż te finansowane przede wszystkim ze środków

unijnych, gdyż są one efektem przemyślanych decyzji inwestycyjnych miejscowych społeczności.

- Wyzwolenie oddolnej inicjatywy buduje kapitał społeczny na obszarach wiejskich, sprzyja ich integracji i zachowaniu tożsamości. Dużą stratą byłoby zaprzepaszczenie dotychczasowych osiągnięć poprzez nadmierne uzależnienie się od środków unijnych. Sytuacja taka doprowadziłaby do przekształcenia aktywnych społeczności w biernych beneficjentów oczekujących na przydział środków dzielonych i przekazywanych bez ich udziału.
- Dotychczasowe działania koncentrują się przede wszystkim na inwestycjach w „twardą” infrastrukturę i zmierzają do poprawy standardu życia na wsi. W przyszłości większą uwagę poświęcić należy inwestycjom „miękkim” oraz działaniom aktywizującym lokalną przedsiębiorczość.

Reasumując stwierdzić można, że Odnowa Wsi jest współcześnie ważną siłą napędową rozwoju obszarów wiejskich. Stosunkowo skutecznie przeobraża ona tereny nią objęte i stanowi istotny instrument rozwoju lokalnego i regionalnego. Należy spodziewać się, że w przyszłości znaczenie Odnowy Wsi będzie rosło, gdyż program ten, jak pokazują doświadczenia Dolnego Śląska, jest w stanie wzmocnić pozycję wsi, zachowując jednocześnie jej specyficzny charakter.

Literatura

- Golimowska M., Kutkowska B. [2009], *Odnowa wsi i ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego*, „Wieś i Rolnictwo” nr 1.
- Heffner K. [2007], *Fundamenty procesu przemian aktywizujących na obszarach wiejskich*, [w:] *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, red. M. Błąd, M. Kłodziński, R. Wilczyński, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Kaleta A. [1998], *Obszar wiejski i koncepcje jego rozwoju*, [w:] *Rozwój obszarów wiejskich w perspektywie integracji z UE*, FAPA, UMK, SGGW, Toruń.
- Kłodziński M. [1995], *Uwarunkowania wielofunkcyjnego rozwoju gmin*, [w:] *Wieś i rolnictwo w okresie transformacji systemowej*, Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Kutkowska B., Łabędzki H., Struś M. [2011], *Modele rozwoju wielofunkcyjnych obszarów wiejskich na przykładzie Dolnego Śląska*, „Wieś i Rolnictwo” nr 2.
- Wijatyk B. [2010], *Radość spokojnego życia. Program „Odnowa Dolnośląskiej Wsi” szansą rozwoju Ziemi Kłodzkiej*, Biuletyn Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego, Biuletyn II.
- Wijatyk B., Czyszczoń P. [2011], *Odnowa Wsi na przykładzie województwa dolnośląskiego*, IV Polski Kongres Odnowy Wsi. Odnowa Wsi – Opinie ekspertów, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław.
- Wilczyński R. [1999], *Europejski program odnowy wsi – wykorzystanie w woj. opolskim doświadczeń Nadrenii-Palatynatu i Dolnej Austrii*, „Wieś i Rolnictwo” nr 3.
- Wilczyński R. [2011], *Odnowa wsi w Polsce u progu XV-lecia. Krótka lista najważniejszych dokonań*, IV Polski Kongres Odnowy Wsi. Odnowa Wsi – Opinie ekspertów, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław.

THE REVIVAL OF THE VILLAGE AS THE INSTRUMENT OF COUNTRY AREAS ACTIVATION

Summary: The systemic transformation and connected with it economic and social transformations showed the weakness of Polish country areas. The necessity of their restructuring appeared, which had to take into account the principles of the sustainable development, as well as the distinction and the identity of these areas. The instrument serving the realization of the above mentioned aim was the Revival of the Village. The article concerns the contribution of the Revival of the Village in social and economic activations of the country areas. Special attention was given to the program realized in Lower Silesia, because at present this region realizes the idea of the Revival of a Village in the widest range. The article depicts the effectiveness of the program in the activation of local communities, and the same in the formation of the human and social capital. Furthermore the small part of economic problems in realized projects was emphasized, because attention focused mainly around social issues. The summary states that the program of the Revival of the Village is an important element of local and regional development policy and should be realized in the wider range in the future.

Keywords: country areas, Revival of the Village, local and regional development, sustainable development.